

AJAKIRJANIK ENESEVAATES

Inimeseks jäämisest ja inimlikkusest ajakirjanikuna töötades

Mirjam Möttus

Rääkida inimeseks jäämisest ja inimlikkusest ajakirjanikuna töötades – sama hästi oleks võinud paluda mul kuu üle kullata. Sellest kõnelemine ei ole lihtne ülesanne, sest probleemi algpõhjus jääb arusaamatuks – me kõik oleme ju inimesed ja kindlasti enda arvates ka inimlikud. Aga miks me kuuleme muret, et inimest on ajakirjanduses järjest vähem?

Ma räägin teile kahest lennukiga seotud kaasusest.

Mul oli eile käsil väga tavaline lugu, sisuks marutaudiovaktiini palade külvamine. Selline informatiivne teema, et seda aeg-ajalt tehakse, sest marutaudio pole maailmast kadunud. Meie jaoks tuleb oht Venemaalt – jah, ka marutaudioht. Inimesi ikka huvitab teada saada, mis lennukid need tiirutavad ja et selline ettevõtmine on käsil.

Eriti huvitav on see, kuidas nad seda teevad. Piloot ja külvaja pressivad ennast väikesesse lennukisse ja piloodi asi on lennata mööda paralleeljooni, skafandris külvaja asi iga kahe sekundi tagant üks pala alla lasta. Visuaalselt näeb see äge välja!

2019. aastal tegin ma ka sellest loo. Ma sain toorkord toredaid kaadreid lennukist seest – kuidas inimesed istuvad ja töötavad, kõik nägi väga päris välja. Nüüd, viis aastat hiljem enam lennukit seest filmida ei tohtinud, sest see toru, kust nad neid palasid alla maapinnale lasevad, on modifikatsioon ja see peab olema registreeritud. Kui ei ole, siis võib keegi hakata norima ja tuleb suur pahandus. Neil oli endal ka piinlik mind keelata – viis aastat tagasi see ei olnud probleem, aga nüüd kartsid nad tereid ametnikke või lihtsalt pealekaebajaid. Et neil võib tulla paksu pahandust, Lennuamet hakkab ettekirjutusi tegema ja nii edasi.

Praegu siin rääkides kõlab see tähtsusetu loona.

Kui ei saanud lennuki sees filmida, siis ei saanud, mis seal ikka. Aga sellised väikesed detailid hakkavad määrama, kuidas oma lugu jutustada, kui palju saab sellesse igavasse informatiivsesse loosse tuua inimlikkust, näidata mingi huvitava ameti keerukust ja väljakutseid. See on see, mis läheb meile korda, püüab tähelepanu. Kahjuks tuli mul praeguse loo tegemisel leppida vähema inimlikkusega.

Siin jõuame palju suurema probleemini, mis paneb mõtlema, et meil on ühiskonnas midagi tõsiselt lahti. Sest see ei ole esimene kord, kus ma selliste probleemide otsa pörkun. Tahad teha mingit inimlikku lugu, aga ei saa, sest kuskil on nagu mingi suur ja hirmus keegi, kes jälgib meid ja ootab, millal me libastuksime, et siis saaks meilt vaiba alt ära tõmmata.

Oma igapäevatöös kogen ma päris sageli, et inimesed ei julge tulla rääkima, sest nad kardavad. Õeldakse, et ei, me ei tule teile omasteholdusest rääkima. Meil on üldiselt päris abivalmis vallavalitsus olnud, aga päris kõike me ka ei ole sealt saanud ja kui me nüüd midagi kriitilist ütleks, siis me kindlasti ei saaks enam midagi. Päris mitmes omavalitsuses on ikkagi reegel, et ainult vallavanem on kõneisik. See on väga ohtlik trend. Me peame olema selle suhtes väga valvsad, proovima ennast kuidagi rohkem läbi suruda.

Mõnikord olen ajakirjanikke kuulnud oma tööst rääkides ütlemas: „Tahaks jääda iseendaks, aga raha tahaks ka ...“ Olen siis vahel mõelnud, et huvitav, kui paljudel ajakirjanikel see fraas peas tiksub.

Alles hiljuti kirjeldas ühe naistele mõeldud väljaande ajakirjanik mulle oma lõputuid võitlusi peatoimetajaga, kes proovis tema lugusid muuta sensatsioonilisemaks, müüvamaks ja suuremaks klikimagnetiks, kui need algselt olid olnud.

See on paratamatu võitlus tuuleveskitega. Kui raha on kolinud sotsiaalmeediasse ning ajakirjandus on arusaadavalt sinna järele läinud, siis on eriti õrnaks muutunud piir, kustsaadik teha järeleandmisi. Allikatest ja nende lugudest on saanud vahendid, et müüa – ükskõik mis hinnaga, ükskõik kuidas.

Kui inimene tuleb meie juurde, usaldab ennast meie kätte, me teeme justnagu toreda loo, kõik on väga hästi ja siis leiab ta ennast kuskilt veebimeedia ülemisest otsast mingi väga rõlge pealkirja alt, siis see ei ole päris see, miks ta ennast avama tuli. Tulemus on, et inimesed ei julge meid enam usaldada. Ja kui nad seda ei julge, siis on väga raske tuua meediasse seda päris inimest või kuidas iganes teda peaks nimetama.

Mul saab varsti juba kümme aastat „Aktuaalses kaameras“ töötatud. Ja juba päris algusaastatel sain ma toimetusest ikka neid kõnesid, et meil on siin see või teine teema, aga selle jaoks oleks ühte päris inimest vaja. Oleme sageli situatsioonis, kus meil toimetustes tuleb päris palju häid ideid, aga oleks vaja ka inimest, kes jagaks oma lugu või kellel oleks kaasus. Siis minnakse esindusorganisatsioonide juurde või ministeeriumisse ja küsitakse, kas neil on kedagi soovitada. Alati on kedagi soovitada. Aga probleem on selles, et nendes inimestes ei ole enam ehedust, nad on kammitsetud, on juba eestkõnelejaks kujunenud.

Olen püüdnud ise leida allikaid, kes ei oleks rafineeritud ja esinema õppinud. Need, kelle ma ise välja kaevasin, kõlasid palju usutavamana. Meelde tuleb „Siin me oleme“ hambasaade,¹ kus saate osalejate seas oli ka Maria, kellel 32-aastaselt olid juba suus proteesid. Ma arvan, et Eesti inimesed uskusid teda, kui ta rääkis, et Coca-Colat ei maksa juua ja hambapesu on tervislik. Aga ikkagi saatis hambahügienistide liit mulle pika kirja, et kuidas ma julgen Eesti avalikkusele näidata mingit sellist hooletut tüdrukut, kes on ennast ära suitsetanud ja nüüd veel õpetab eesti rahvale, kuidas sotsiaalsüsteemi ära kasutades oma hambad korda saada.

See on ehk esimene ja kõige olulisem küsimus: kuidas teha tänapäeva meediat nii, et hoida ja kaitsta oma allikaid. Minu jaoks on keskne küsimus see, kas pealkirju on võimalik kirjutada ka ilma haiget tege mata ja oma allikat ebamõistlikult suure surve alla panemata.

Üle võlli toodetud pealkirja taga võib ju kujutluses hõljuda maagiline number: 400 kommentaari (ja kes teab veel kui palju klikke). Kui enamus neid kommentaare on aga destruktiivsed, mõnitavad, lausa sõimavad ja vihakõne sisaldavad, siis ilmselgelt on nii ajakirjanik kui ka kogu toimetuse oma allikat vastikult ära kasutanud ja pannud ta tanki teenima mingeid muid huve kui ühiskonna liitmine ning paremaks muutmine. Ma naiivselt ikka veel usun sellesse, et just seda oleme me tulnud siia tegema.

Olen aeg-ajalt täiesti mustas masenduses ja põlgan iseennast. Istun oma kontoris, ühtegi teemat ei ole, ühtegi inimest ei ole. Siis võtan appi oma hea sõbra Mark Twaini, kellega ma olen veetnud pikki õhtuid ja eriti öötunde. Ja ta ulatab abistava käe ning soovitab meil iseenda juurde tagasi tulla.

Kui ta pärast mitmeid eksirännakuid sai lõpuks tööpakkumise minna Virginia osariiki sealsesse ajalehte päevatoimetajaks ja küsis oma peatoimetajalt täpsustavalt, milles tema töö seisneb, soovitati talle minna välja, tänaval ringi käia, küsida inimeste käest igasuguseid küsimusi, saadud informatsioon kirja panna ja siis avaldamiseks ümber kirjutada.

Kui minu käest praegu küsitakse, kust ma oma lugude jaoks inimesi leian, siis üks osa tõesti on selles, et ma päriselt lähengi välja, istun autorooli ja sõidan külade vahel ringi, vaatan, mis inimesed teevad. Lähen räägin nendega juttu, mingit kulda sealt ikka tuleb.

Me ei julge enam inimestega suhelda, sest meil on sotsiaalmeedia ja infomullid, me oleme eraldunud rohkem kui kunagi varem.

Elutööpreemia saanud Vahur Kersna, Eesti teleajakirjandusmaastiku lipulaev ja minu jaoks üks kõige inimlikumaid ajakirjanikke, tõi ühes oma hiljutises intervjuus välja, et päris lõpuni me ei peagi kõike ära rääkima, midagi võib jääda ka ajakirjaniku ja allika vahele. See on midagi, millest minagi oma töös lähtun, kui mul tekib kõhutunne, et okei, siit läheb nüüd piir.

Ajakirjanduse eetikakoodeksis on selle kohta isegi eraldi punkt. See ütleb järgmist: „Ajakirjanik ei või kuritarvitada meediaga suhtlemisel kogenematuid inimesi. Enne vestlust selgitatakse räägitu võimalike tagajärgi.“²

Tuleb meelde minu „Siin me oleme“ saade salasigadest.³ Seal oli üks koloriitne tegelane, kes algul

¹ Möttus, M. (Saatejuht-toimetaja). (2023). Hambutu Eesti. A. Lepasara (režissöör), Siin me oleme. (3. hooaeg, 5. osa) ERR 2. oktoober. <https://jupiter.err.ee/1609108124/siin-me-oleme>.

² Vt ajakirjanduseetika koodeksi punkti 3.2: <https://info.err.ee/982636/ajakirjanduseetika-koodeks>.

³ Möttus, M. (Saatejuht-toimetaja). (2021.). Salasead. R. Maripuu (režissöör), Siin me oleme. (1. hooaeg, 2. osa) ERR. 13. september <https://jupiter.err.ee/1608326753/siin-me-oleme>.

ei saanud üldse aru, miks ta peab oma sigadest anonüümselt rääkima. Ta ei kartnud mitte midagi. See oli minu vastutus, et ta saaks oma sigu pidada ka peale saate eetris olemist, ilma et tema hoovis toimuks PRIA haarang ja kehtestataks sanktsioonid, kui ta oma sigadest ei loobu.

Muidugi oleks tore olnud näidata seda inimest tema loomulikus mahlas – te kõik oleksite teda tema kaine talupojamõistuse pärast hullult armastama hakanud. Aga milleks mulle väike tähelend, kui see hävitanuks inimese töö.

Kas siit mitte ei saagi inimlikkus alguse? Et me seame iseendaks jäämise kõrgemale ajutisest kuulsusehetkest või mingist rahasummast?

Ma ei kujuta ette, et ilma sellise mõtteviisita oleks tõeliselt võimalik inimestele lähedale jõuda. Ajakirjanik peaks teadma, et me oleme inimestele sageli tasuta visiit psühhoterapeudi kabinetti – neil on võimalus rääkida oma murest võõrale inimesele otse ja oma sõnadega. Ja kui me selle nüüd kõik ilma filtrita lendu laseme, siis jah, võime saada hea pealkirja ja ka klikke, aga me teeme inimesele haiget.

Muidugi ei saa inimesi lõputult nende enda eest kaitsta, aga alati saab üle helistada ja küsida, et kuulge, see mis te rääkisite, see ikka oli päris võimas, kas olete valmis, et see läheb lendu ja te peate kandma seda koormat, mis sellega kaasneb.

Saateid tehes on mu kõige olulisem küsimus iseendale see, keda minu vaatajad rohkem usuvad, kas

kedagi, kes kirjeldab mingi probleemi olemust, või inimest, kelles see probleem otseselt avaldubki või kes on selle otsene ohver. Aga nende n-ö päris inimeste leidmine on järjest raskem.

Kõike kontrollivad PR-ettevõtted ja ainus, mis praegu ühiskonnale tõsiselt korda minevat paistab, on maine. Me näeme, kuidas kõik tsentraliseerub. Juhtimine muutub keskseks, ega siis meediaga pole teisiti.

On suur oht, et me laseme end suhtekorraldajatel ja ametiasutustel inimestel tasalülitada, vähemalt nad proovivad seda teha. Päris elu ei ole võimalik kontrollida, aga kui me eemaldume valmidusest seda vastu võtta niisugusena, nagu see on, on tulemus elust võõrandumine. Mina tunnen, et minu kohustus ja vastutus inimesena on sellele vastu seista.

Ma ei ütle, et PR ja ettesöödetud allikad on halvad, aga ma ütlen, et ajakirjanik peaks vaatama kaugemale. Üle nende. Peaks vaatama ellu. Meie tänase meedia tähelepanu keskmes on olnud Kaja Kallas ja erakondade reitingud, justkui polekski meil rahvale ilma nendeta midagi öelda.

Ja lõpetuseks. Minu retsept on väga lihtne. Ma proovin olla lihtsalt normaalne inimene, vaadata ka teisi kui inimesi ja tajuda empaatiliselt, kuidas neil läheb, mis neil hetkel teoksil on. Olen proovinud nendega inimlikult hakkama saada ja siiaani on see enam-vähem õnnestunud ka.

Ajakirjaniku tööst ja vastutusest

Liisu Lass

Kui mina aastal 2007 ülikooli astusin olid veel väga head ajad. Uskuge või mitte, ajakirjandusosakonda võeti vastu 70 inimest, 70 ajakirjanduse ja kommunikatsiooni tudengit. Eesti ajakirjandus öitses, erakapitalil raha oli, kõigi tööpõld tundus olevat lõputu. Minu kaastudengitele, kes tulid Tallinnast, ostsid nende vanemad Tartusse esimesel aastal korteri.

Läks mööda umbes kaks aastat. Tuli majanduskriis, kortereid üritati maha müüa. Kõik need minust paar aastat vanemad tudengid, kes olid oma esimese töökoha saanud, lasti lahti. Siis käis küll selline mõte peast läbi, et äkki oleks pidanud ikkagi majandust õppima.

Meid lõpetas umbes 40 inimest, neist umbes pooled ajakirjanikud. Tänapäevaks on minu kursusekaaslastest ajakirjandusse jäänud alla kümne. Ja ma ei tea, miks see päriselt nii on läinud. Ilmselt on üks suur põhjus majanduslik. Võib-olla vähem selle töö spetsiifika, pingelisus ja stress, mis ajakirjanikutöö juurde käib.

Mulle meeldib olla ajakirjanik. On olnud võimalusi pöörduda ka teisele poole. Aga siiani pole ma seda teinud. Miks see nii on läinud?

Ma alustasin rahvusringhäälingu Tartu toimetuses. Siin olid inimesed väga erinevatest põlvkondadest. Pärast seda, kui ma Tallinnasse läksin, olin päris mõnda aega kõige noorem. Minu käest on küsitud – mis see on, mis sa Tartust kaasa võtad, kui sa lähed noore tudengina toimetusse, kus kõik inimesed ei ole ajakirjandusõpet lõpetanud?

Ma arvan siiani, et on väga lahe, kui tulevad noored idealistlikud tudengid ja küsivad küsimusi, millele võib-olla vanad mägrad, nagu Väino ütles¹, enam iga päev ei mõtle. Et nad püstitavad mingeid küsimu-

si, mida siitsamast instituudist kaasa antakse. Küsivad, miks me mingisuguseid asju teeme ja kuidas me neid teeme, miks me mõningaid teemasid ei kajasta. Need küsimused on nii-öelda väärtusküsimused.

Üks õppeaine, mis on ülikooli aegadest võib-olla enam meelde jäänud, on Marju antud „Avaliku kommunikatsiooni kriitiline analüüs“. Seal oli palju õppejõude, Marju oli üks, Indrek Treufeldt oli üks ja oli veel teisigi. Selles aines pidime analüüsima ühte ajakirjanduslikku kaasust, ühte teemat, mis oli rullunud lahti enamasti aasta või ka pikema aja jooksul. Tudengid pidid vaatama, kas kõigile pooltele on sõna antud ja kui nii, siis kuidas; mis on esiplaanile tõstetud ja mis kajastamata jäänud. Ma arvan, et see on üks kõige kasulikum aine, mida ülikoolist kaasa võiks võtta, sest samalaadset protsessi kasutame ajakirjandustöös iga päev.

Meil on palju ajakirjanikke, kes tulevad toimetuse koosolekule oma teemasid pakkuma, ja siis me peame need läbi hekseldama samalaadsete meetoditega. Tegelikult teevad seda ka peatoimetajad, küsides, kas need või teised pooled on kajastatud või mitte. Ma arvan, et selline analüüs on üks väga kasulik asi, tehke palun seda edasi ja muutke kohustuslikuks, minu ajal ei olnud.

Mis on need väärtused, mis hoiavad mind rahvusringhäälingus? Minu käest on aeg-ajalt küsitud, miks ma erameedias ei tööta või miks ma pole erameediasse läinud. Ja vastus on minu puhul väga lihtne olnud, sest ülikooli sisse astudes ütlesin, et ma ei taha teha kirjutavat ajakirjandust, ma tahan saada raadioajakirjanikuks. Minu väljundid on siiani olnud raadio ja televisioon ja mulle väga meeldib. Kui Euroopa teiste ringhäälingute kolleegide käest küsida, miks nad ringhäälingus töötavad, siis on

Ettekanne 17. mail 2024 konverentsilt „Ajakirjandusõpe 70: inimene ajakirjanduses“ vt. <https://uttv.ee/naita?id=35481>

¹ Koorbergi, V. (2024) artikkel "Majandus(keskkond) kui hea ajakirjanduse suunaja, ohustaja, piiraja, võimestaja" selles aastaraamatus.

peamine vastus, et on teatud väärtused, mis hoia-
vad ka noori ringhäälingute küljes kinni. See väärtus
on vabadus teha lugusid – selle puhul ei ole mitte
kunagi küsimust, kas me tohime seda teha. Ei ker-
ki küsimust, kas kuulajate-vaatajate arv on piisav, et
seda teha. Sest me teeme seda ainult siis, kui uudi-
sekriteeriumid on täidetud ja seda on vaja teha. Ja
ma arvan, et see on ka see põhjus, miks mina endi-
selt ringhäälingus töötan.

Siin on täna natuke räägitud ka, mis seisus Eesti
ajakirjandus on ja milline on ERR-i roll selles. Ma
arvan, et tervikuna ei ole vist varem olnud sellist
aega, kui Eestis oleks tehtud sellisel tasemel ajakir-
jandust. Ma arvan, et seda tehakse väga hästi. Ja tei-
selt poolt on ikkagi mure tuleviku pärast.

Meil on küll toimetustesse peale tulevaid noori,
aga samamoodi on ka tõmmet suhtekorralduse poo-
le, sest palk lihtsalt on selline, nagu ta on. See sur-
ve kajastub lõpuks ka sisus ning üha enam ja enam
pean ma kahjuks nentima, et Eesti ajakirjanduse
ühiskondlik positsioon neljanda võimuna nõrgeneb.

Me ise anname võimu liiga kergesti suhtekorral-

dajatele käest ära. See on midagi, mida me igapäeva-
ses töös näeme.

Suhtekorraldajate armee muudkui paisub ja ka
nende nõudmised justkui paisuvad. Kas ajakirjandus
suudab sellele vastu seista? On väga lihtsaid näiteid.
Toimetusele tuleb kõne nõudmisega pealkiri ära
parandada.

Ma ei mäleta, et siin oleks keegi õpetanud suh-
tekorraldajatele, et nemad panevad ajakirjandu-
ses pealkirju. Ei pane. Kui te tahate pealkirju pan-
na, kandideerige tööle ajakirjanikuks. Sageli tuleb
nõudmine, et saatsime teile pressiteate, palun pange
see välja, miks te seda välja pole pannud ja nii edasi.
Need on näited igapäevasest tööst, sellised pisikesed
killud, mis võib-olla ilmestavad meie meediamaa-
sti ku tegelikku olukorda.

Meil on eri meediamajades väga tublid toimetu-
sed, kes teevad head tööd. See on ajakirjaniku roll
näha ära, mis on päris asi ja mis ei ole. Ja miks see
ühiskonna vaates oluline on. Selleks on vaja ajakirja-
nikke, kellel on arusaam, mis asi on Eesti ühiskond,
millel demokraatia seisab, ja miks me midagi teeme.